

РОЗВИТОК МЕТОДИКИ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ВИКУПУ ТА РОЗМІЩЕННЯ АКЦІЙ ВЛАСНОЇ ЕМІСІЇ

Проаналізовано існуючі підходи до методики вилученого капіталу відповідно до чинного законодавства, запропоновано порядок відображення викупу та розміщення акцій власної емісії на балансових та позабалансових рахунках в бухгалтерському обліку та у внутрішній звітності

Постановка проблеми. Важливою умовою успішного функціонування сучасних організаційно-правових форм підприємницької діяльності є удосконалення теорії та методологічних принципів бухгалтерського обліку та контролю за формуванням та рухом статутного капіталу. Забезпечення повноти відображення операцій, пов'язаних з розмірами участі власників підприємства як у створенні статутних капіталів, так і в їх зміні під впливом причин таких, як зміна власників, вилучення акцій, реорганізація, можливе лише на основі використання науково обґрунтованих методик бухгалтерського обліку. Наукові дослідження у цій сфері повинні бути спрямовані на забезпечення стабільного фінансового стану суб'єктів господарювання, підвищення зацікавленості власників підприємств у справедливому розподілі фінансових результатів.

Сучасна господарська практика показує, що вітчизняні підприємства приділяють недостатню увагу структурі власного капіталу. Станом на 30.09.10 р. структура власного капіталу підприємств України характеризується наявністю непокритих збитків (7,8%), неоплаченого та вилученого капіталу (2,7%)*, що, в свою чергу, знижує ефективність функціонування бізнесу. Цей факт є свідченням того, що в господарській діяльності акціонерних товариств достатньо розповсюджені операції по викупу товариством своїх акцій у акціонерів. Причому акції можуть викупатися товариством для наступних цілей: зменшення кількості акцій, що знаходяться у вільному обігу, з метою підвищення цін на них, продати ці акції своїм працівникам; збільшити показник чистого прибутку на одну просту акцію; підготуватися до злиття з іншим акціонерним товариством; зменшити кількість акціонерів для встановлення контролю за діяльністю товариства; збільшити ринкову вартість акцій, попередження небажаних спроб викупу контрольного пакету акцій, зменшення статутного капіталу тощо. Чинним законодавством України встановлено порядок бухгалтерського обліку операцій, пов'язаних з викупом, анулюванням та перепродажем акцій, який передбачає використання вилученого капіталу як коригуючої статті до власного капіталу. Необхідність переосмислення методологічних підходів до обліку окремих складових власного капіталу зумовили доцільність розвитку існуючої методики обліку викупу та розміщення акцій власної емісії.

Мета дослідження. Проаналізувати існуючі методики синтетичного і аналітичного обліку складових власного капіталу, розробити пропозиції щодо їх удосконалення, а також дослідити можливості якісного покращання змісту внутрішньої звітності в частині відображення інформації про рух статутного капіталу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковці та практики єдині в розумінні того, що динамічність сучасних умов господарювання зумовлює потребу в перегляді теоретичних та методологічних положень бухгалтерського обліку щодо складу його об'єктів, а також методики формування і опрацювання облікової інформації, виходячи з існуючого господарського механізму. В сучасних умовах кожному суб'єкту господарювання надається право самостійно формувати власну систему фінансових ресурсів, основним джерелом якої є початково вкладений капітал. Бухгалтерський облік виступає головним джерелом, де акумулюється та систематизується необхідна інформація про рух статутного капіталу. Він відображає процеси формування

власності, обсяг прав власників господарських товариств, розподіл результатів їх діяльності, тобто інформацію про формування та використання власного капіталу як фінансової основи діяльності будь-якого підприємства.

Питання бухгалтерського обліку складових власного капіталу розглядали: Е.А. Гуторова [1], Ю.В. Зінова [2], А.Б. Зубко [4], І.В. Капля [6], Т.М. Королюк [7], І.Д. Лазаришина [8], В.В. Мельничук [9], В. Міщенко [10], Т.А. Наумова [11], О.І. Пилипенко [12], Н.А. Пономарьова [13], О.О. Разборська [14], Л.Л. Тягнирядно [15]. Однак, існуючі підходи до бухгалтерського відображення результатів викупу, розміщення та анулювання акцій не дозволяють здійснювати контроль за тимчасово вилученими акціями протягом року, що зумовлює необхідність удосконалення методики бухгалтерського обліку вилученого капіталу.

Викладення основного матеріалу дослідження. Прийняття Закону України "Про акціонерні товариства" та внаслідок цього недостатня розробленість теоретичних і практичних питань відображення в обліку й звітності об'єктивної і повної інформації про викуп, розміщення та анулювання акцій зумовлюють необхідність детального розгляду даних аспектів.

У випадку викупу акцій у своїх акціонерів та вилучення їх з обігу, номінальна вартість таких акцій формує величину вилученого капіталу. Таким чином організація аналітичного обліку статутного капіталу повинна відображати наявність та динаміку стану фактичної заборгованості акціонерів з моменту оформлення їх права власності на акції підприємства і до їх повної ліквідації. У процесі організації системного нагляду за ходом підписки та оплати акцій необхідно диференціювати вихідну інформацію в розрізі типів (категорій) акцій, вказаних в установчих документах товариства. Іншим критерієм групування та узагальнення первинної інформації є обов'язковість організації обліку розрахунків персонально з кожним власником акцій даного товариства. Таким чином, точність та своєчасність облікового процесу є гарантією дотримання прав акціонерів.

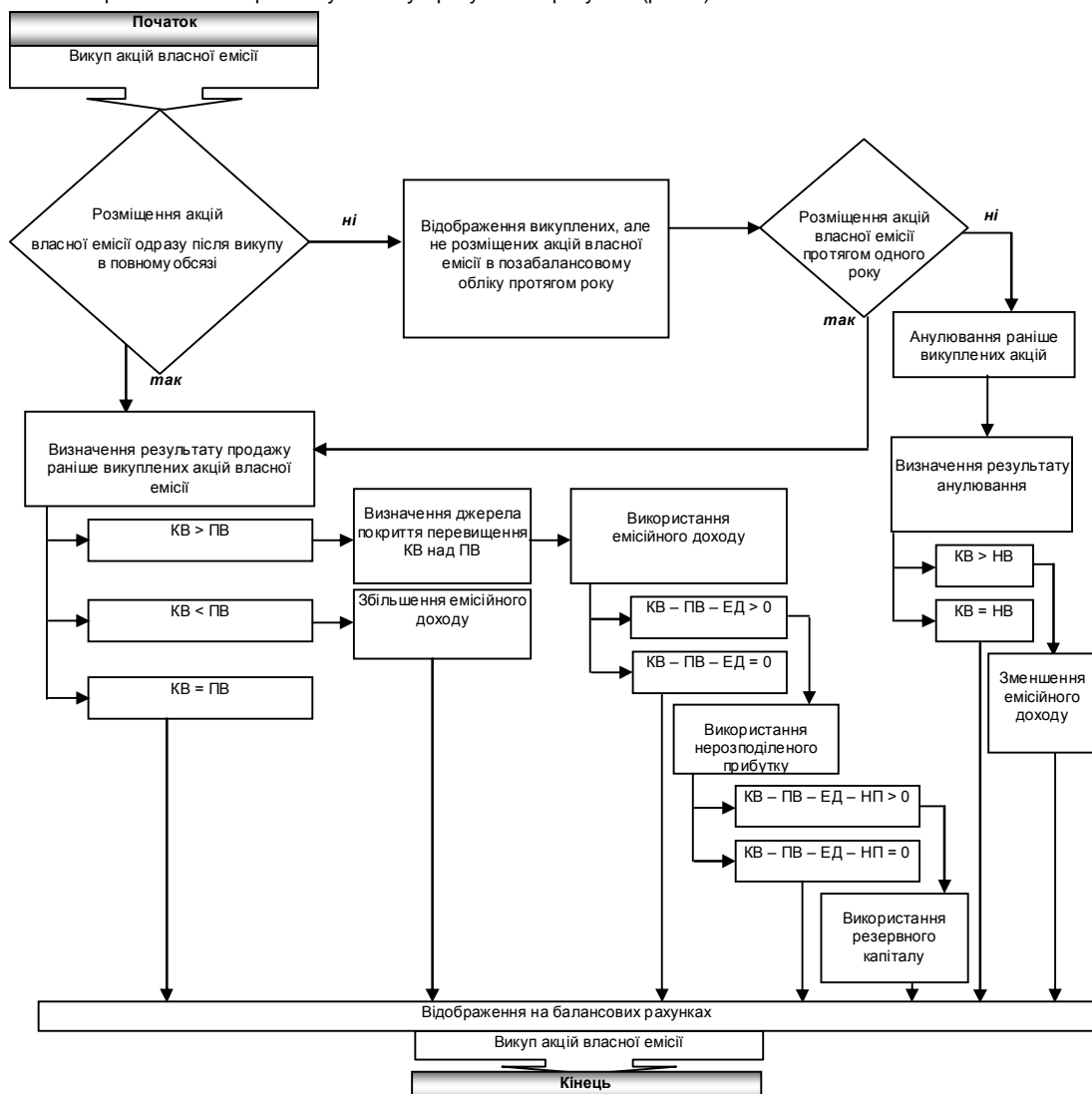
Діючі підходи до організації бухгалтерського обліку власного капіталу не враховують проблемні питання, пов'язані з відображенням в обліку викуплених, але не розміщених акцій. Тому доцільним є варіант розвитку аналітичного обліку за рахунком 45 "Вилучений капітал" як 4511 "Нерозміщені викуплені акції" для відображення інформації про викуплені, але не розміщені акції за купівельною вартістю та 4512 "Розміщені викуплені акції" для відображення інформації про викуплені акції, які були розміщені, за купівельною вартістю. А також розвиток позабалансового рахунку 08 "Бланки суворого обліку" в частині виділення субрахунку 081 "Не розміщені викуплені акції", на якому слід вести облік викуплених, але не розміщених акцій власної емісії за номінальною вартістю протягом одного року. Водночас ст. 66 ЗУ "Про акціонерні товариства" регламентовано дії товариства щодо викуплених акцій (їх анулювання або продаж), зокрема встановлено, що строк викупу включає строк приймання письмових пропозицій акціонерів про продаж акцій та строк сплати їх вартості. Строк викупу акцій не може перевищувати одного року [3].

Отже, неоплачені в установлені строки акції знаходяться у розпорядженні товариства не більше одного року, вони не надають права голосу, не враховуються при підрахунку голосів, по них не нараховуються дивіденди. Якщо протягом року з моменту надходження акцій у розпорядження товариства вони не реалізовані, то Загальні збори акціонерів повинні прийняти рішення про зменшення статутного капіталу шляхом погашення вказаних акцій.

* За даними сайту Державного комітету статистики України: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Відповідно до вимог ЗУ "Про акціонерні товариства" для удосконалення існуючої методики бухгалтерського обліку з врахуванням запропонованого розвитку Плану рахунків

побудовано алгоритм відображення викупу та розміщення акцій власної емісії на балансових та позабалансових рахунках (рис. 1).

Умовні позначення: КВ – купівельна вартість акцій, ПВ – продажна вартість акцій, ЕД – емісійний дохід, НП – нерозподілений прибуток, НВ – номінальна вартість акції.

Рис. 1. Алгоритм відображення в бухгалтерському обліку викупу та розміщення акцій власної емісії на балансових та позабалансових рахунках

Розроблений алгоритм розмежує операції, що підлягають відображенню на балансових та позабалансових рахунках, і дозволяє здійснювати контроль за кількістю та вартістю викуплених, але не розміщених акцій. За даними

рис.1 удосконалено порядок облікового відображення операцій з викупу та розміщення акцій власної емісії, що наведено у табл. 1.

Таблиця 1. Розроблена методика обліку викупу та розміщення акцій власної емісії на балансових та позабалансових рахунках

№ з/п	Зміст господарської операції	Чинна кореспонденція рахунків		Запропонована кореспонденція рахунків	
		Дебет	Кредит	Дебет	Кредит
1	Викуплено акції власної емісії за купівельною вартістю	451 "Вилучені акції"	301 "Каса в національній валюті", 311 "Поточні рахунки в національній валюті"	4511 "Не розміщені викуплені акції"	301 "Каса в національній валюті", 311 "Поточні рахунки в національній валюті"
2	Реалізовано акції власної емісії за купівельною вартістю	-	-	4512 "Розміщені викуплені акції"	4511 "Не розміщені викуплені акції"
		301 "Каса в національній валюті", 311 "Поточні рахунки в національній валюті"	451 "Вилучені акції"	301 "Каса в національній валюті", 311 "Поточні рахунки в національній валюті"	4512 "Розміщені викуплені акції"

Продовження таблиці 1

1	2	3	4	5	6
3	Відображено емісійний дохід у разі перевищення продажною над купівельною вартостями	301 "Каса в національній валюті", 311 "Поточні рахунки в національній валюті"	421 "Емісійний дохід"	301 "Каса в національній валюті", 311 "Поточні рахунки в національній валюті"	421 "Емісійний дохід"
4	Відображено зменшення емісійного доходу у разі перевищення купівельної над продажною вартостями	421 "Емісійний дохід"	451 "Вилучені акції"	421 "Емісійний дохід"	4512 "Розміщені викуплені акції"
5	Використано частину нерозподіленого прибутку у разі відсутності емісійного доходу для покриття перевищення купівельної над продажною вартостями	443 "Прибуток, використаний у звітному періоді"	451 "Вилучені акції"	443 "Прибуток, використаний у звітному періоді"	4512 "Розміщені викуплені акції"
6	Використано частину резервного капіталу у разі відсутності емісійного доходу та недостатності нерозподіленого прибутку для покриття перевищення купівельної над продажною вартостями	-	-	43 "Резервний капітал"	4512 "Розміщені викуплені акції"
7	Відображено на позабалансовому рахунку викуплені, але не розміщені акції за номінальною вартістю	-	-	081 "Не розміщені викуплені акції"	-
8	Відображено списання з позабалансового обліку раніше викуплених, але не розміщених акцій, після їх розміщення за номінальною вартістю	-	-	-	081 "Не розміщені викуплені акції"
9	Розміщено акції власної емісії, які раніше були на позабалансовому обліку	-	-	311 "Поточні рахунки в національній валюті"	4511 "Не розміщені викуплені акції"
				4511 "Не розміщені викуплені акції"	4512 "Розміщені викуплені акції"
10	Анульовано акції за номінальною вартістю у разі їх не розміщення протягом року з дня викупу	40 "Статутний капітал"	451 "Вилучені акції"	40 "Статутний капітал"	4512 "Не розміщені викуплені акції"
11	Анульовано акції за номінальною вартістю на різницю між купівельною і номінальною	421 "Емісійний дохід"	451 "Вилучені акції"	421 "Емісійний дохід"	4512 "Не розміщені викуплені акції"

Введення окремих субрахунків для обліку викуплених акцій дозволить сформувати необхідну інформацію про рух статутного капіталу для прийняття економічно обґрунтованих управлінських рішень. У рамках діючого плану рахунків не передбачено можливість покриття збитків від перевищення купівельної вартості акцій над номінальною за рахунок резервного капіталу. У зв'язку з цим пропонується величину відхилення коригувати за рахунок сформованого резервного капіталу (у випадку відсутності нерозподіленого прибутку та емісійного доходу), що повинно бути обов'язково передбачено в Положенні про облікову політику. Використання резервного капіталу як джерела покриття

збитків від перевищення купівельної вартості над продажною дозволить мінімізувати негативний вплив вилучень на розмір сформованого статутного капіталу.

Ефективне управління рухом статутного капіталу можливе лише за умови наявності в суб'єктів управління необхідної економічної інформації, основну частку якої складає облікова інформація. Для удосконалення облікового та контрольного процесу на підприємствах розроблено внутрішню звітність щодо результатів перепродажу акцій (часток) або їх анулювання (зразок 1), що дозволить підприємству уникнути судових спорів щодо розрахунків з власниками корпоративних прав.

Зразок 1

Звіт щодо результатів від продажу акцій або їх анулювання

_____ за _____
(підприємство) (період)

(для внутрішнього користування)

№ з/п	Дата	Кількість акцій, шт.	Номінальна вартість, грн. (НВ)	Купівельна вартість, грн. (КВ)	Продажна вартість, грн. (ПВ)	Результат					
						перепродажу				анулювання	
						ПВ > КВ, грн.	ПВ < КВ, грн.		КВ = НВ, грн.	КВ > НВ, грн.	
		3	4	5	6	К 421	Д 421	Д 443	Д 43	Д 40	Д 421
1	2					7	8	9	10	11	12

Запропонована форма звітності для внутрішнього користування містить показники, що характеризують результати перепродажу акцій або їх анулювання у розрізі акціонерів (учасників), видів і кількості акцій, а також відображення використання підприємством різних джерел покриття перевищення купівельної вартості над продажною при перепродажу і перевищення купівельної вартості над номінальною при анулюванні акцій.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Розглянувши бухгалтерські процедури відображення руху статутного капіталу можна зробити наступні висновки. 1. Проведений аналіз діючих методичних положень щодо обліку вилучених акцій дозволяє зробити висновок, що існуючі підходи не в повній мірі забезпечують виконання функції інформативності бухгалтерського обліку та не

дозволяють здійснювати контроль за тимчасово вилученими акціями. Надана пропозиція щодо введення субрахунку 081 "Не розміщені викуплені акції" за позабалансовим рахунком 08 "Бланки суворого обліку" дозволяє здійснювати контроль протягом одного року за викупленими, але не розміщеними акціями. В цілому запропонований порядок облікового відображення процесу викупу акцій та розміщення акцій власної емісії на балансових та позабалансових рахунках розроблений в рамках акціонерного законодавства та відповідає загальноприйнятим принципам бухгалтерського обліку.

2. У рамках діючого плану рахунків не передбачено можливість покриття збитків від перевищення купівельної вартості акцій над номінальною за рахунок резервного капіталу. У зв'язку з цим пропонується величину відхилення

коригувати за рахунок сформованого резервного капіталу (у випадку відсутності нерозподіленого прибутку та емісійного доходу), що повинно бути обов'язково передбачено в Положенні про облікову політику. Використання резервного капіталу як джерела покриття збитків від перевищення купівельної вартості над продажною дозволить мінімізувати негативний вплив вилучень на розмір сформованого статутного капіталу.

3. Розроблена звітність для внутрішнього користування щодо результатів перепродажу акцій (часток) або їх анулювання дозволить підприємству контролювати розміщення раніше викуплених акцій протягом одного року, а також наводить інформацію про джерела покриття перевищення купівельної вартості акцій над продажною при перепродажі акцій та купівельної вартості над номінальної при анулюванні акцій. У сукупності наведені пропозиції сприяють удосконаленню організаційно-методичного забезпечення бухгалтерського обліку руху статутного капіталу, що дозволяє підвищити оперативність надання інформації зацікавленим користувачам з метою забезпечення ефективної діяльності підприємства.

Список використаної літератури:

1. *Гуторова Е.А.* Удосконалення обліку і контролю цінних паперів на підприємствах: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.06.04 [Електронний ресурс] / Е.А. Гуторова; Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля. – Луганськ, 2003. – 18 с.
2. *Зинова Ю.В.* Собственный капитал предприятия: проблемы отражения в учетной политике [Электронный ресурс] / Ю.В. Зинова // Культура народов Причерноморья. – 2007. – № 97. – С. 16-18.
3. Закон України "Про акціонерні товариства" від 17 вересня 2008 р. № 514-VI // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
4. *Зубко А.Б.* Організація обліку в акціонерних товариствах: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.06.04 / А.Б. Зубко; Харк. держ. акад. технології та організації харчування. – Х., 2002. – 15 с.
5. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій (Затверджено Наказом Міністерства фінансів України 30.11.99 N 291) // Електронний ресурс-Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=7&nreg=z0893-99>.
6. *Капля І.В.* Облік власного капіталу в акціонерних товариствах АПК: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.06.04 – бухгалтерський облік, аналіз та аудит/ Капля І.В. – Київ – 2006. – 18 с.
7. *Королюк Т.М.* Облік власного капіталу й аналіз його впливу на інвестиційну привабливість акціонерних товариств: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.06.04 / Т.М. Королюк; Державна академія статистики, обліку та аудиту Держкомстату України. – К., 2005. – 20 с.
8. *Лазаришина І.Д.* Особенности и проблемы учета собственного капитала в Украине / И.Д. Лазаришина, Е.Р. Сухая // Международный

бухгалтерский учет. – 2011. – № 11(161). – С. 64-68.
9. *Мельничук В.В.* Облік і аудит власного капіталу аграрних підприємств: теорія і практика: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.06.04 / В.В. Мельничук; Київський національний економічний ун-т. – К., 2003. – 19 с.
10. *Мищенко В.* Методологічні аспекти формування акціонерного капіталу / В. Мищенко // Регіональна економіка. – 2006. – № 1. – С. 175-182.
11. *Наумова Т.А.* Наукові основи обліку власного капіталу та аналіз інвестиційної привабливості акціонерних товариств: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.06.04 / Т.А. Наумова; Харківська держ. академія технології та організації харчування. – Х., 2001. – 18 с.
12. *Пилипенко О.І.* Облік та аналіз власного капіталу: теорія і практика: дис. канд. екон. наук: 08.06.04 / О.І. Пилипенко; Державний комітет статистики України, Державна академія статистики, обліку та аудиту. – К., 2005. – 24 с.
13. *Пономарьова Н.А.* Облік і аудит цінних паперів (на прикладі акціонерних товариств машинобудівного комплексу): автореф. дис. канд. екон. наук: 08.06.04 / Н.А. Пономарьова; Держ. акад. статистики, обліку та аудиту Держкомстату України. – К., 2005. – 21 с.
14. *Разборська О.О.* Облік і аудит формування та руху статутного капіталу відкритих акціонерних товариств: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.06.04 / О.О. Разборська. – К., 2004. – 23 с.
15. *Тягнирядно Л.Л.* Облік і аналіз власного капіталу акціонерних товариств: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.00.09 / Л.Л. Тягнирядно; Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана. – К., 2010. – 21 с.
16. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=435-15>.

ПОЛІЩУК Ірина Романівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри аналізу і статистики Житомирського державного технологічного університету

Наукові інтереси:

– обліково-аналітичне забезпечення управління корпоративними правами

БЕЛОУСОВ Микита Олександрович – здобувач кафедри бухгалтерського обліку Житомирського державного технологічного університету

Наукові інтереси:

– методика бухгалтерського обліку і контролю руху статутного капіталу

РАЗУМНА Ольга Андріївна – магістрант кафедри бухгалтерського обліку Житомирського державного технологічного університету

Наукові інтереси:

– методика бухгалтерського обліку власного капіталу при виході учасника